

Banasiewicz, Przemysław

Zbiory Franciszka Tarczyńskiego w Muzeum Diecezjalnym w Płocku : część wczesnośredniowieczna

---

Rocznik Mazowiecki 19, 53-68,

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Przemysław Banasiewicz

Zbiory Franciszka Tarczyńskiego w Muzeum Diecezjalnym w Płocku (część wczesnośredniowieczna)

Muzeum Diecezjalne w Płocku w swojej kolekcji posiada bogaty zbiór zabytków archeologicznych. Wpłynęły one jako dar od Franciszka Tarczyńskiego, archeologa amatora, prowadzącego badania na Mazowszu płockim w końcu XIX w. Pośród nich znaczną część stanowią zabytki wczesnośredniowieczne. Część z nich jest znana i wykorzystana przez badaczy wczesnośredniowiecznego Mazowsza i Polski, ale całość nigdy nie doczekała się pełnego opracowania. Artykuł niniejszy jest próbą skrótowego przedstawienia wspomnianej kolekcji.

Sylwetka Franciszka Tarczyńskiego

Franciszek Tarczyński (ryc. 1) urodził się w Łęczycy, w 1833 roku. Wziął udział w powstaniu styczniowym, za co został przez władze carskie skazany na czteroletnie zesłanie do Ufy u podnóża Uralu¹. Po powrocie do końca życia mieszkał w Płocku. Zawodowo zajmował się malarstwem i fotografią. Pracował jako nauczyciel rysunków w prywatnym gimnazjum Biernackiego, a następnie w rządowym gimnazjum żeńskim². Interesował się też archeologią. Prowadził prace poszukiwawcze i wykopaliskowe, głównie w okolicach Płocka. W ich trakcie rozkopał wiele stanowisk z różnych epok – od mezolitu poczynając, na późnym średniowieczu kończąc. Dzięki tym badaniom oraz otrzymanym darom Tarczyński zgromadził bogatą kolekcję zabytków archeologicznych i pamiątek historycznych³. Zbiory te przechowywał w dwóch pokojach na poddaszu i tam udostępniał je zwiedzającym. Zmarł w czerwcu 1900 r. podczas jednej z wycieczek naukowych.

1 T. Kordala, *Z dziejów badań archeologicznych na Mazowszu Płockim*, Płock 2000, s. 18, 19.

2 *Wspomnienie pośmiertne*, „Światowit”, t. II, 1900, s. 238.

3 T. Kordala, *Z dziejów...*, op. cit., s. 19.

Zgromadzoną kolekcję przekazał rejentalnie księdzu kanonikowi Tomaszowi Kowalewskiemu z zastrzeżeniem, że w razie powstania muzeum w Warszawie lub Płocku, tam ma zostać przeniesiona⁴. Kiedy założone zostało Muzeum Diecezjalne w Płocku, kolekcja stała się podstawą archeologicznej ekspozycji tej placówki⁵. Ksiądz Kowalewski w 1908 r. wydał broszurę *Spis inwentarza przedmiotów archeologicznych i pamiątek historycznych Franciszka Tarczyńskiego, oddanych rejentalnie w 1900 roku Ks. Tomaszowi Kowalewskiemu, Kanonikowi Katedry Płockiej, i przez Tegoż ofiarowanych Muzeum Diecezjalnemu w Płocku*, w której znajduje się dokładny spis zabytków podarowanych Muzeum⁶.

Wyniki badań Tarczyński publikował przede wszystkim w „Echach Płockich i Łomżyńskich” w latach 1898–1900. Notki te czasem zawierały dość dokładny opis poszczególnych grobów wraz z ich wyposażeniem. Częściej jednak wyszczególniały tylko znalezione na stanowisku przedmioty bez podania dokładnego kontekstu ich znalezienia. Brakowało także rycin przedstawiających znaleziska. Na podstawie tych notatek opublikował w II i III tomie „Światowita”, w latach 1900–1901, wyniki badań na cmentarzyskach w Turowie, Rogowie i Orszymowicach, wzbogacając notatki o własne rysunki części zabytków⁷.

Badaczem często współpracującym z Tarczyńskim był Leon Rutkowski (1862–1917). Będąc jeszcze uczniem gimnazjum pomagał Tarczyńskiemu podczas wykopalisk w Turowie. Z wykształcenia był lekarzem. Prowadził zakrojone na dużą skalę badania antropologiczne. Poza wykopaliskami, w których pomagał Tarczyńskiemu, prowadził także własne, między innymi na cmentarzysku w Korzybiu⁸. Rutkowski, po śmierci Tarczyńskiego, na podstawie opublikowanych przez niego notatek, zamieścił w VII tomie „Światowita” artykuł publikujący wyniki badań w Rostkowie, Strzeszewie, Wierzbicy, Żochowie, Blichowie i Rogowie. Notatki wzbogacił o pozostawione przez Tarczyńskiego rysunki zabytków⁹.

Badania wykopaliskowe Franciszka Tarczyńskiego

Spośród stanowisk przebadanych przez Tarczyńskiego znaczna część to stanowiska wczesnośredniowieczne, w większości cmentarzyska rządowe z grobami w obudowach kamiennych. Przedstawię je w kolejności, w której je badano.

Pierwszym stanowiskiem, badanym w 1881 i 1882 r., było cmentarzysko w Turowie, gm. Bulkowo. Wykopaliska zaowocowały odkryciem ponad dziesięciu grobów. Znalezione w nich między innymi: groty włóczni, topory, srebrne ozdoby,

⁴ M. Smoleń, *Tarczyńscy i ich zbiory starożytności*, „Spotkania z zabytkami” 2005 nr 3, s. 36-37.

⁵ T. Kordala, *Z dziejów...*, op. cit., s. 20.

⁶ T. Kowalewski, *Spis inwentarza przedmiotów archeologicznych i pamiątek historycznych Franciszka Tarczyńskiego, oddanych rejentalnie w 1900 roku Ks. Tomaszowi Kowalewskiemu, Kanonikowi Katedry Płockiej, i przez Tegoż ofiarowanych Muzeum Diecezjalnemu w Płocku*, Płock 1908.

⁷ F. Tarczyński, *Groby rządowe kamienne w pow. Płockim*, „Światowit”, t. II, 1900, s. 19-24; tegoż, *ibidem*, t. III, 1901, s. 30-32.

⁸ T. Kordala, *Z dziejów...*, op. cit., s. 25, 26.

⁹ L. Rutkowski, *Cmentarzyska rządowe w Rostkowie, Strzeszewie, Wierzbicy, Żochowie, Blichowie i Rogowie*, „Światowit”, t. VII, 1906, s. 39-43.

a także unikatowe gliniane pudełko z przykrywką. W 1882 r. przebadane zostało także cmentarzysko w Muchnicach, gm. Strzelce, gdzie znaleziono przynajmniej jeden grób wyposażony w grot włóczni¹⁰. Następny rok to badania przynajmniej jednego grobu na cmentarzysku w Liberadzu, gm. Szreńsk. Znaleziono na nim dwie osetki oraz nożyk żelazny¹¹. W 1885 r. Tarczyński rozpoczął badania na cmentarzysku w Blichowie, gm. Bulkowo, które były kontynuowane także w 1890 r. Zaowocowały one odkryciem sześciu grobów. Na stanowisku znaleziono między innymi srebrne oraz brązowe ozdoby, topór oraz nóż bojowy. Kolejne cmentarzysko, na którym Tarczyński rozpoczął badania, leżało w Karwowie-Orszymowicach, gm. Staroźreby. Było ono jednym z największych rozkopanych przez tego badacza. Prace kontynuowane były w 1886¹² oraz w 1900 r., tuż przed śmiercią Tarczyńskiego. Niestety w publikacji nie podano liczby odkrytych grobów. W jednym z nich znaleziona została leżąca w ustach zmarłego srebrna moneta – denar biskupi z krzyżem i pastorałem skrzyżowanym z laską, z 2 połowy XI wieku¹³. Poza monetą na stanowisku znaleziono liczne srebrne oraz brązowe ozdoby – kabłączki skroniowe, w tym dwa dęte, bogato ornamentowane, a dwa wykonane ze splecionych ze sobą drutów oraz pierścienie. Wśród innych znalezisk były groty włóczni oraz topory¹⁴. W 1886 r. Tarczyński odkopał jeden grób w Więclawicach, gm. Brudzień Duży, wyposażony w dwa brązowe kabłączki skroniowe¹⁵. W tym samym roku badacz prowadził badania na cmentarzysku w Głównie, gm. Brudzień Duży. Odkryto tam kilka grobów. Wśród wyposażenia był między innymi półkosek, sprzączka żelazna oraz kabłączek skroniowy¹⁶. Także w 1886 r. przebadano częściowo cmentarzysko w Rostkowie, gm. Staroźreby. Niestety nie znamy dokładnej liczby grobów. Wiadomo jedynie, że znaleziono tu grot włóczni, dwa topory i dwa naczynia gliniane¹⁷. Kolejnym przebadanym w tymże roku cmentarzyskiem było stanowisko w Strzeszewie-Kuliskach, gm. Staroźreby. Odkryto tu kilka grobów wraz z wyposażeniem, w którego skład weszły m.in. srebrne oraz szklane ozdoby, a także grot włóczni¹⁸. W 1887 r. Tarczyński odkrył grób w Krzepocinie, gm. Łęczyca. Złożony w nim zmarły wyposażony był w żelazną obrączkę oraz przedmiot trudny do identyfikacji¹⁹. Kolejne cmentarzysko, które zostało rozkopane w 1887 r., znajdowało się w Wierzbicy, gm. Dzieżążnia. Badania zaowocowały odkryciem pięciu lub sześciu grobów. Na cmentarzysku znaleziono między innymi brązowe i srebrne ozdoby oraz dwa topory²⁰. Rok 1889 przy-

¹⁰ T. Kowalewski, *Spis...*, op. cit., s. 7.

¹¹ Ibidem.

¹² F. Tarczyński, *Groby rządowe...*, op. cit., t. III, 1901, s. 30.

¹³ M. Gumowski, *Corpus Nummorum Poloniae*, Kraków 1939, s. 176.

¹⁴ F. Tarczyński, *Groby rządowe...*, t. III, 1901.

¹⁵ F. Tarczyński, *Notatki do mapy archeologicznej gub. Płockiej, „Echa Płockie i Łomżyńskie”*, R. II, 1899 nr 91, s. 1-2.

¹⁶ Ibidem, nr 102, s. 1-2.

¹⁷ L. Rutkowski, *Cmentarzyska...*, op. cit.

¹⁸ Ibidem, s. 40.

¹⁹ Mógł to być skobelek służący do zamykania drzwi.

²⁰ L. Rutkowski, *Cmentarzyska...*, op. cit., s. 41.

niósł natomiast odkrycie dużego cmentarzyska w Rogowie, gm. Bulkowo. Na stanowisku odsłonięto trzynaście grobów. Wśród znalezisk najciekawszymi są srebrne kabłączki skroniowe, szklane paciorki, toporek oraz grot włóczni²¹. W 1890 r. Tarczyński odkrył jeden grób w Gromicach, gm. Bodzanów. Znalaziono w nim dwa srebrne kabłączki skroniowe, kółko z białego metalu oraz naczynie gliniane²². W tym samym roku Tarczyński prowadził badania w miejscowości Łaski²³. Na przebadanym cmentarzysku znaleziono paciorki szklane, zausznicę koszyczkową i dwa przedmioty żelazne²⁴. Rok 1891 przyniósł odkrycie jednego grobu w Radzanowie-Lasocinie, gm. Radzanowo. Przy szkielecie odnaleziono jedynie nożyk²⁵. W następnym roku Tarczyński wraz z Rutkowskim prowadzili badania w Chudzynie (gm. Drobin), gdzie odkryty został jeden pochówek. Przy szkielecie znaleziono miecz, krzesiwo, nożyk, klucz oraz pozostałości klepkowego wiaderka²⁶. W 1893 r. rozkopane zostało cmentarzysko w Żochowie, gm. Starożyby. Odkryto cztery groby. Na stanowisku znaleziono dwa fragmenty kabłączków skroniowych, nożyk oraz naczynie gliniane²⁷. W 1895 r. kolekcję Tarczyńskiego wzbogacił miecz znaleziony w grobie w Umieninie-Łubkach, gm. Bielsk. Pozostałe przedmioty tam znalezione nie zachowały się²⁸. Następne cmentarzysko, które Tarczyński rozkopał wraz z Rutkowskim w 1898 r. leżało w Cieślach, gm. Drobin. Odkryto dwa groby, w których znaleziono osełkę oraz nożyk²⁹. Rok później badania w Dobrej, gm. Bulkowo, zaowocowały odkopaniem jednego grobu, w którym znaleziono srebrny kabłączek skroniowy, przęślik oraz paciorek ze zwiniętej blaszki brązowej³⁰.

Poza znaleziskami z wyżej wymienionych stanowisk Tarczyński pozyskał jeszcze zabytki z trzech cmentarzysk. Niestety nie wiemy, w których latach badania były prowadzone. Pierwsze z nich to cmentarzysko w Krościnie, gm. Baboszewo. Tarczyński nie prowadził tam badań, wraz z Rutkowskim zabytki z tego cmentarzyska otrzymał od ówczesnego właściciela pola³¹. Osobiście natomiast odkrył grób w Gąsiorówźnie, gm. Strzegowo, który wyposażony był w dwa nożyki żelazne³². Ostatnie cmentarzysko leżało w Pobórze, gm. Oporów. W odkrytym tam grobie znaleziono miecz³³.

21 F. Tarczyński, *Groby rządowe...*, op. cit., t. II, 1900, s. 24.

22 F. Tarczyński, *Notatki do mapy archeologicznej gub. Płockiej*, „Echa Płockie i Łomżyńskie”, R. II, 1899 nr 91, s. 1-2.

23 Nie udało się zlokalizować tej miejscowości. Wiadomo, że mieściła się w okolicach Sokółowa Podlaskiego.

24 T. Kowalewski, *Spis...*, op. cit., s. 8.

25 F. Tarczyński, *Notatki do mapy...*, op. cit., R. I, 1898 nr 76, s. 1-2.

26 F. Tarczyński, *Ibidem*, R. III, 1900 nr 65, s. 1-2.

27 L. Rutkowski, *Cmentarzyska...*, op. cit., s. 41.

28 F. Tarczyński, *Notatki do mapy...*, op. cit., R. III, 1900 nr 65, s. 1-2.

29 L. Rutkowski, *Przyczynek do mapy archeologicznej gubernii Płockiej*, „Echa Płockie i Łomżyńskie”, R. I, 1898 nr 31, s. 1-2.

30 F. Tarczyński, *Notatki do mapy...*, op. cit., R. II, 1899 nr 14, s. 1-2.

31 F. Tarczyński, *Notatki do mapy...*, *ibidem*, R. II, 1899 nr 25, s. 2-3.

32 T. Kowalewski, *Spis...*, op. cit., s. 7.

33 *Ibidem*, s. 24.

Oprócz zabytków pochodzących z cmentarzysk w kolekcji Tarczyńskiego znalazły się także znaleziska z wczesnośredniowiecznej osady w Płocku-Ośnicy, gm. Płock. Znalezione tam zostały liczne przedmioty żelazne, w tym jedno krzesiwo³⁴. Do Tarczyńskiego trafiły także fragmenty srebrnych ozdób znalezione w skarbach w Bobrownikach, gm. loco, i Szczawinie Borowym, gm. Szczawin Kościelny³⁵.

Kolekcja i jej wykorzystanie w literaturze

Badania i kolekcja zgromadzona przez Tarczyńskiego kilkakrotnie były wykorzystywane przez badaczy wczesnego średniowiecza. W monografii cmentarzysk mazowieckich³⁶ Lechosław Rauhut uwzględnił większość przebadanych przez Tarczyńskiego cmentarzysk. Trzeba jednak zauważyć, że niektóre stanowiska, np. Krzepocin, pominięto. Andrzej Nadolski w pracy o uzbrojeniu wczesnośredniowiecznym³⁷ zamieścił większość egzemplarzy broni i uzbrojenia pochodzących z tej kolekcji, ale z czterech mieczy wczesnośredniowiecznych, znajdujących się w Muzeum uwzględnił tylko dwa. Podobnie jest z ostrogami. Wanda Sarnowska wymieniła tylko jeden miecz³⁸, tak jak Marian Głosek, który uwzględnił tylko miecz z Winiar³⁹. Najnowsze opracowanie mieczy pióra Lecha Marka uwzględnia za Nadolskim tylko dwa miecze z kolekcji Tarczyńskiego⁴⁰. Do zabytków z Muzeum Diecezjalnego sięgnęła także Zofia Hilczerówna w opracowaniu ostróg wczesnośredniowiecznych, publikując tylko dwie ostrogi, choć z badań Tarczyńskiego zachowały się cztery⁴¹.

Kabłączki skroniowe znajdujące się w zbiorach Muzeum zostały wykorzystane przez Krystynę Musianowicz⁴². Także Hanna Kóćka-Krentz w pracy o biżuterii północno-zachodnio-słowiańskiej uwzględniła ozdoby z Muzeum⁴³. Nie wszystkie jednak się w niej znalazły. Józef Kostrzewski w artykule o ozdobach srebrnych z polskich skarbów wczesnośredniowiecznych uwzględnił znaleziska skarbów z Bobrowników i Szczawina Borowego⁴⁴. Później skarby te umieszczono w katalogu skarbów wczesnośredniowiecznych z Polski środkowej, Ma-

³⁴ F. Tarczyński, *Notatki do mapy...*, op. cit., R. I, 1899, nr 67, s. 2.

³⁵ T. Kowalewski, *Spis...*, op. cit., s. 30.

³⁶ L. Rauhut, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska w obudowie kamiennej na Mazowszu i Podlasiu*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, t. I, 1971, s. 435-656.

³⁷ A. Nadolski, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*, Łódź 1954.

³⁸ W. Sarnowska, *Miecze wczesnośredniowieczne w Polsce*, „Światowit”, t. XXI, 1955, s. 276-321.

³⁹ M. Głosek, *Miecze środkowoeuropejskie z X-XV w.*, Warszawa 1984.

⁴⁰ L. Marek, *Wczesnośredniowieczne miecze z Europy Środkowej i Wschodniej: dylematy archeologa i bronioznawcy*, Wrocław 2004.

⁴¹ Z. Hilczerówna, *Ostrogi polskie z X-XIII wieku*, Poznań 1959.

⁴² K. Musianowicz *Kabłączki skroniowe – próba typologii i chronologii*, „Światowit”, t. XXII, 1949, s. 115-232.

⁴³ H. Kóćka-Krenz, *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań 1993.

⁴⁴ J. Kostrzewski, *O pochodzeniu ozdób srebrnych z polskich skarbów wczesnośredniowiecznych*, „Slavia Antiqua”, t. IX, 1962, s. 139-211.

zowska i Podlasia, opracowanym przez Anatola Gupieńca oraz Ryszarda i Teresę Kiersnowskich⁴⁵.

Ponieważ większość zabytków kolekcji nigdy nie została w pełni opracowana i opublikowana, podjąłem się tego zadania w pracy magisterskiej *Zabytki wczesnośredniowieczne w zbiorach Muzeum Diecezjalnego w Płocku (kolekcja Franciszka Tarczyńskiego)* napisanej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, pod kierunkiem Elżbiety Kowalczyk-Heyman. Głównym moim zadaniem było opracowanie wszystkich materiałów wczesnośredniowiecznych pochodzących z tej kolekcji.

Większość zabytków została przez Tarczyńskiego przytwierdzona do tekturowych tablic i w takim stanie przekazana księdzu Kowalewskiemu. Każda z tablic została podpisana. Pogrupowano je według stanowisk (ryc. 2). Ponadto nieliczne przedmioty żelazne oraz naczynia gliniane zostały przekazane luźno. Do dziś zachowało się sześć tablic z dwudziestu trzech, które Tarczyński ofiarował Muzeum. Część tablic, które uległy zniszczeniu, została zrekonstruowana. W Muzeum jest ich szesnaście. W odróżnieniu od tych przygotowanych przez Tarczyńskiego są wykonane z drewna. Niestety nie w pełni odpowiadają one tablicom pierwotnym. Część zabytków pierwotnie przytwierdzonych przez Tarczyńskiego do tablic, obecnie przechowywana jest w magazynie w papierowych torebkach. Poza wymienionymi przedmiotami wiele eksponatów wystawianych jest w gablotach. Większość z nich zdjęto z tablic, na których się pierwotnie znajdowały. Dotyczy to głównie srebrnych i brązowych ozdób, a także broni.

Przemieszanie materiału oraz fakt, że od przekazania zbioru przez Tarczyńskiego minęło przeszło sto lat, spowodowało spore trudności podczas identyfikacji zabytków eksponowanych luźno ze stanowiskami. Podstawowym zabiegiem stała się zatem identyfikacja poszczególnych zabytków i powiązanie ich z konkretnymi stanowiskami lub nawet obiektami. Zostały one następnie opracowane pod kątem typologii oraz chronologii.

W wielu wypadkach udało się tego dokonać na podstawie rysunków Tarczyńskiego, opublikowanych w tomach II, III i VII „Światowita” oraz opisów i wymiarów zabytków podanych w publikacjach. Pomocne były także ślady w postaci wypłowiałych przebarwień na tablicach, do których przymocowane były wcześniej zabytki. Oddają one kształt zabytków. Ułatwiło to powiązanie ich z tablicami, na których pierwotnie się znajdowały, a co za tym idzie, także i ze stanowiskami.

Znacznie ułatwiona była identyfikacja naczyń glinianych, albowiem większość z nich miała przyklejone przez Tarczyńskiego kartki z nazwą stanowiska, z którego pochodziły.

Nie można z całą pewnością powiedzieć, ile zabytków wczesnośredniowiecznych było w kolekcji Tarczyńskiego w momencie jej przekazania, gdyż nie ma możliwości określenia chronologii wielu zaginionych eksponatów. Do dziś zachowały się 362 zabytki, które należy tak datować.

⁴⁵ A. Gupieniec, T. i R. Kiersnowscy, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski środkowej, Mazowska i Podlasia. Materiały*, Wrocław 1965.

Omówienie poszczególnych kategorii zabytków

Broń i uzbrojenie

Zabytki wczesnośredniowieczne, które znajdują się w Muzeum, należą do różnych kategorii. Jako pierwsze omówię uzbrojenie. Do jego analizy, z wyłączeniem mieczy i ostróg, posłużyła typologia stworzona przez Nadolskiego.

Kolekcja obejmuje cztery miecze. Dwa z nich zostały odkryte w grobach z Pobórza i Umienina-Łubek, trzeci został wyłowiony z Wisły w Płocku-Winiarach (ryc. 3; 1), czwarty znaleziono w Winnicy, gm. Brudzień Duży (ryc. 3; 2).

Miecze z Winiar, Winnicy i prawdopodobnie Umienina-Łubek należą do typu X według Petersena. Zabytek z Winiar zachował się w całości. Głownia została zaopatrzona w zbrocze. Widnieje na niej także napis LEODFRIT, odczytany podczas konserwacji. Miecz z Winnicy ma odłamany sztych. Posiada napis na głowni, odczytany w trakcie konserwacji jako INGELRII. Natomiast miecz z Umienina-Łubek z dużym prawdopodobieństwem można także zaliczyć do typu X. Niestety egzemplarz ma odłamany sztych oraz częściowo trzpień razem z głowicą. Na głowni znajduje się inkrustowany miedzią znak krzyża jerozolimskiego. Z miecza z Pobórza zachowała się cała głownia oraz trzpień rękojeści, brak natomiast jelca i głowicy stanowiących wyznacznik typologiczny. Głownia została wyposażona w zbrocze. Widnieje na niej napis, który w trakcie konserwacji został odczytany jako ULFBERTH. Napisy te przez Głoska interpretowane są jako znaki kowalskie⁴⁶.

Topory należą do broni obuchowej. W zbiorach Muzeum znajduje się dziewiętnaście toporów wczesnośredniowiecznych.

Do typu I (czekany) należy jeden egzemplarz z Karwowa-Orszymowic (ryc. 3; 3), datowany na XI wiek⁴⁷.

Typ II to topory o ostrzu wachlarzowatym, symetrycznie rozszerzonym, z osadą z wąsami, bez kapturka. W kolekcji Muzeum znajdują się trzy egzemplarze: z grobu 6 w Turowie, z grobu VI w Blichowie oraz znaleziony w okolicach Płocka (ryc. 3; 4). W ostrzu trzeciego egzemplarza wykonano otworek w kształcie krzyża równoramiennego, co wyróżnia go spośród innych zabytków tego typu.

Typ IV reprezentują zabytki o wąskim symetrycznym lub nieznacznie wychylonym ku dołowi ostrzu⁴⁸. Wyróżniono pięć podtypów. W kolekcji Muzeum odnajdujemy pięć egzemplarzy typu IV. Trzy pochodzą z Turowa (jeden prawdopodobnie) oraz jeden z Rogowa⁴⁹. Ostatni egzemplarz (podtyp c) nie został powiązany z konkretnym stanowiskiem.

Typ V jest najliczniej reprezentowany. Zabytki tego typu charakteryzują się wyraźnie zaznaczoną brodą. Wyróżniono cztery podtypy różniące się od siebie formą osady. W kolekcji Muzeum znajduje się dziesięć zabytków tego typu. Pod-

⁴⁶ M. Głosek, *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*, Wrocław 1973, s. 16.

⁴⁷ A. Nadolski, *Studia nad...*, op. cit., s. 169.

⁴⁸ Ibidem, s. 43.

⁴⁹ Z uwagi na zły stan zachowania pierwszego nie można stwierdzić, czy przynależą do podtypu a czy c. Trzy kolejne należą do podtypu a.

typ a reprezentuje pięć egzemplarzy: zapewne trzy (tylko jeden pewny) z Turowa⁵⁰, po jednym z Rostkowa (ryc. 3; 5) i Karwowa-Orszymowic. Podtyp b jest reprezentowany przez jeden egzemplarz z grobu 11 w Turowie. Pozostałe cztery topory to podtyp c. Pierwszy pochodzi z cmentarzyska w Rostkowie, pozostałe nie zostały powiązane z konkretnymi stanowiskami.

W zbiorach Muzeum znajduje się obecnie czternaście wczesnośredniowiecznych grotów włóczni.

Do typu I zaliczono grotę o liściu bardzo wąskim, czworokątnym w przekroju⁵¹ i taki grot, obecnie zaginiony, Tarczyński odnalazł w grobie 11 w Turowie.

Typ II to grotę o bardzo długim, wąskim liściu wyraźnie rozszerzającym się u dołu⁵². W kolekcji znajduje się jeden taki grot, znaleziony został w grobie 3 w Turowie (ryc. 3; 6).

Typ IV to średniej wielkości, krępe grotę, których liść przyjmuje kształt wydłużonego serca. W zbiorach znajduje się pięć takich zabytków pochodzących z Karwowa-Orszymowic, Strzeszewa-Kalisek, Rogowa, Krościna i Rostkowa (ryc. 3; 7).

Typ V to grotę o kształcie liścia wierzby. W kolekcji znajduje się siedem takich grotów: jeden z Turowa (o tulejce sześciokątnej w przekroju), trzy także prawdopodobnie z Turowa, dwa z Karwowa-Orszymowic (ryc. 3; 8) i jeden z Krościna.

Typ IX reprezentuje egzemplarz z Turowa, z grobu 7 (ryc. 3; 9). Jest to egzemplarz o grubym, masywnym, stosunkowo krótkim liściu w kształcie deltoidalnym, o zatępionych dolnych krawędziach, przechodzącym w długą szeroką tulejkę.

W kolekcji znajduje się siedem grotów strzał znalezionych w Turowie (ryc. 3; 10), należących do typu I, czyli grotów z liściem zaopatrzonym w zadziory i z tulejką. Sześć z nich znaleziono w pęczku, w grobie 4.

Do kategorii noży bojowych należy zaliczyć egzemplarze z Karwowa-Orszymowic i z grobu IV w Blichowie (ryc. 3; 11). Oba zachowały się w bryle rdzy zawierającej pozostałości pochwy.

W zbiorach Muzeum znajdują się cztery ostrogi. Pierwsza została znaleziona w Turowie lub Gromicach. Zbytek należy zaklasyfikować do typu I odmiany 1 według Hilczerówny. Dwie kolejne znaleziono prawdopodobnie w jednym grobie na cmentarzysku w Chudzynie (ryc. 3; 12). Należy je zaliczyć do typu II odmiany 3. Czwarty egzemplarz nie został powiązany z konkretnym stanowiskiem, należy do typu I lub odmiany 1 typu II.

Ozdoby

Kolejna liczna kategoria zabytków to ozdoby. Liczy ona sto szesnaście ozdób wczesnośredniowiecznych lub ich fragmentów wykonanych z różnych metali, szkła i bursztynu.

Najwięcej jest kabłączków skroniowych. Ich zbiór liczy 78 egzemplarzy. Większość (77 sztuk) to kabłączki esowate, należące do typu III według Musianowicz.

⁵⁰ W wypadku dwóch istnieje możliwość, że odkryto je na cmentarzysku w Wierzbiecy.

⁵¹ A. Nadolski, *Studia nad...*, op. cit., s. 53

⁵² Ibidem, s. 54.

Pierwszą grupę stanowią zabytki reprezentujące właściwy typ III. Są to zabytki wykonane z brązowego lub srebrnego drutu, sklepanego na jednym końcu, z którego formowano esowate uszko⁵³. Do typu tego zaliczono także zabytki splatane z kilku drucików⁵⁴. Ten typ reprezentuje 51 kabłączków. Trzydzieści dziewięć zostało wykonanych z brązu, 4 z miedzi powleczonej srebrem, 8 ze srebra. Do grupy wielkościowej A należy zaliczyć 22 egzemplarze, 16 z nich wykonano z brązu. Wśród nich 6 znaleziono w Wierzbicy, jeden w Karwowie-Orszymowicach, 9 nie udało się powiązać z konkretnymi stanowiskami ale pod uwagę należy brać cmentarzyska w Karwowie-Orszymowicach, Łaskach i Głównie. Pozostałe 6 wykonano ze srebra lub miedzi pokrytej srebrem. Jeden z nich pochodzi z Wierzbicy, jeden z Blichowa. Miejsca znalezienia pozostałych 4 nie udało się ustalić, lecz należy wspomnieć, że zabytki takie były znalezione w Turowie, Karwowie-Orszymowicach, Strzeszewie-Kuliskach, Rogowie i Dobrej. Grupę B reprezentuje 9 egzemplarzy. Dwa wykonano z brązu: jeden pochodzi z Więclawic, miejsca znalezienia drugiego nie udało się ustalić, może jednak pochodzić z Karwowa-Orszymowic, Łask lub Główna. Dwa kolejne zrobiono z miedzi powleczonej srebrem. Miejsce ich znalezienia nie jest znane. Ostatnie 5 kabłączków wykonano ze srebra: 2 znaleziono w Karwowie-Orszymowicach, 1 w Blichowie, 2 nie udało się powiązać z konkretnymi stanowiskami. Kabłączki ze srebra i posrebrzane, których miejsca znalezienia nie znamy, mogą pochodzić z Turowa, Karwowa-Orszymowic, Strzeszewa-Kulisek, Rogowa lub Dobrej. Egzemplarze tej grupy pojawiają się pod koniec X w., a noszone były do końca XIII, sporadycznie do początku XIV wieku⁵⁵. Do grupy C zaliczyć należy 20 zabytków. Wszystkie zostały wykonane z brązu. Dziewiętnaście pochodzi z Rogowa i Karwowa-Orszymowic (ryc. 3; 13). Ostatni egzemplarz został znaleziony na cmentarzysku w Żochowie. Zabytki grupy C pojawiają się w 2 połowie XI w. i występują jeszcze w 1 połowie XIV wieku⁵⁶.

Należy wspomnieć o jednym egzemplarzu kabłączka, który nie poddaje się klasyfikacji wielkościowej. Jest to zabytek brązowy, znaleziony w Więclawicach. Został on rozgięty lub stanowi dopiero półprodukt ozdoby. Istnieje także możliwość, że jest to fragment szpilki. W tym wypadku należy się zastanowić nad celem jego złożenia do grobu.

Zabytki reprezentujące właściwy typ III stanowią najprostszą formę kabłączków esowatych, która zazwyczaj nie wyróżnia się żadnym zdobieniem. Wyjątek stanowią dwa egzemplarze z Karwowa-Orszymowic (ryc. 3; 14). Zostały wykonane ze srebrnych drucików oplecionych wokół rdzenia. Zabytki należy zaliczyć do grupy B pod względem wielkości.

Typ IIIa zawiera w sobie kabłączki puste w środku, bogato ornamentowane, wykonane z blachy brązowej lub srebrnej⁵⁷. W kolekcji znajdują się 3 egzempla-

53 K. Musianowicz, *Kabłączki...*, op. cit., s. 135.

54 Ibidem, s. 136.

55 H. Kóčka-Krenz, *Bizuteria...*, op. cit., s. 49.

56 Ibidem, s. 50.

57 Ibidem, s. 140.

rze tego typu. Pierwsze dwa znalezione w Karwowie-Orszymowicach (ryc. 4; 1). Zdobione są ornamentem w postaci linii falistych i towarzyszących im ukośnych żłobków. Całość układa się w skomplikowane motywy, kojarzące się ze stylizowanymi głowami zwierząt, być może wilków. Musianowicz nie uznała tego ornamentu za zoomorficzny⁵⁸. Podobnie Kóčka-Krenz ornament ten zalicza do geometrycznych⁵⁹. Trzeci egzemplarz został znaleziony w grobie 13 w Turowie. Ornament geometryczny ma formę koncentrycznie ułożonych rombów, przedzielonych prostymi liniami. Kabłączki takie pojawiają się w X w. i występują aż do początku XIV wieku.

Typ IIIc to kabłączki esowate wyróżniające się żłobkowanym uszkiem⁶⁰. Poza tym nie różnią się one niczym od właściwego typu III. W kolekcji znajdują się 23 kabłączki tego typu. Siedemnaście zostało wykonanych ze srebra, 6 z miedzi pokrytej srebrem. Należy zauważyć, że część eksponatów zaklasyfikowanych jako srebrne, w istocie może mieć wewnątrz miedziany rdzeń. Zaobserwować to można jedynie w wypadku zabytków uszkodzonych, z których odpadła część srebra. Czternaście kabłączków należy pod względem wielkości do grupy A: jeden znaleziony został w Blichowie, miejsca znalezienia pozostałych nie udało się ustalić, jednak pod uwagę należy brać cmentarzyska w Turowie, Karwowie-Orszymowicach, Strzeszewie-Kuliskach, Rogowie i Dobrej. Pozostałe 9 zaliczyć należy do grupy B. Osiem z nich znaleziono w Blichowie, miejsca znalezienia dziewiętego nie udało się ustalić, przypuszczalnie pochodzi z któregoś ze stanowisk, które były brane pod uwagę w przypadku grupy A. Żadnego zabytku reprezentującego typ IIIc nie można zaliczyć do dużych kabłączków. Kabłączki małe były użytkowane od połowy X do początku XIII w., średnie natomiast od połowy XI do połowy XIII wieku⁶¹.

Typ IV to kabłączki tzw. półtorazwojowe. Jest to najprostszy typ kabłączków, wywodzący się z terenów wschodniej Słowiańszczyzny⁶². Do zabytków tego typu prawdopodobnie należy zaliczyć jeden eksponat znaleziony w Strzeszewie-Kaliskach. Kabłączki typu IV były noszone między XI a XIII wiekiem⁶³.

Zausznice koszyczkowate to srebrne ozdoby mające formę kabłąka posiadającego na jednym końcu uszko, na który nanizane są najczęściej trzy paciorki koszyczkowate. W kolekcji znajduje się jeden taki zabytek ze wsi Łaski. Należy także wspomnieć o trzech srebrnych paciorkach, będących prawdopodobnie fragmentami zausznic, znalezionych w skarbie z Bobrowników. Zausznice koszyczkowate są datowane na X–XII wiek⁶⁴.

Zausznice z długim pustym paciorkiem mają kolisty kabłąk „rozklepany w dolnej części w pasmo wykładane trzema skręconymi drutami filigranowymi”⁶⁵.

58 Ibidem.

59 Ibidem, s. 53.

60 Ibidem, s. 144.

61 Ibidem, s. 56.

62 Ibidem, s. 154.

63 Ibidem, s. 59.

64 Ibidem, s. 65.

65 Ibidem, s. 80.

W tym miejscu kabłąka zamocowany jest wykonany z blachy długi paciorek. W kolekcji znajdują się trzy fragmenty takich ozdób ze skarbów znalezionych w Bobrownikach i Szczawinie Borowym. Zabytki tego typu występują w X i XI wieku⁶⁶.

Zausznice z wisiorkiem winogronowatym składają się z drucianego kabłąka, w którego dolnej części znajduje się owalny wisior z kilku wieńców grubych granulek⁶⁷ i datowane są na drugą połowę IX – pierwszą połowę XI wieku⁶⁸. W kolekcji znajdują się fragmenty takiej zausznicy z Wierzbicy (ryc. 4; 2). Jest to część kabłąka wykonana ze srebra. Na tym samym stanowisku znaleziono drugi fragment podobnej ozdoby. Jest to srebrny drucik zgięty w kabłąk. Zachowały się na nim resztki ornamentu wykonanego granulacją. Zapewne oba fragmenty pochodzą z jednej zausznicy. Zostały wtórnie wykorzystane jako kabłączki skroniowe.

Paciorki z guzami są wykonane z dwóch półkul wytłoczonych z blaszki, połączonych w środku, do których przylutowane są półkoliste guzy, otoczone granulowanymi liniami⁶⁹. W kolekcji znajduje się jeden taki zabytek ze skarbu znalezionego w Szczawinie Borowym (ryc. 4; 3). Zabytki tego typu pojawiają się pod koniec IX wieku. Ich największe występowanie przypada na XI i XII w., ale pojawiają się jeszcze w XIII i XIV wieku⁷⁰.

Paciorki owalne wytwarzano z dwóch połączonych w środku półkul lub jednego, odpowiednio wyciętego i uformowanego kawałka blachy⁷¹. W kolekcji znajduje się jeden zabytek tego typu ze skarbu znalezionego w Szczawinie Borowym (ryc. 4; 4). Zabytki takie pojawiają się od X do połowy XIII wieku⁷².

Paciorki owalne wieloboczne mają podobną formę do owalnych. Wyróżnia je to, iż są wykonane z profilowanej blachy i przybierają w przekroju formę gwiazdy z pięcioma lub sześcioma ramionami⁷³. W kolekcji znajdują się trzy srebrne paciorki tego typu. Pierwszy z nich znaleziono w Wierzbicy, drugi (o nieco innej formie) pochodzi ze skarbu z Bobrowników, ostatni zaś ze skarbu ze Szczawinia Borowego. Pojawiają się pod koniec IX w. i występują aż do przełomu XII i XIII wieku⁷⁴.

Paciorki owalne z wybrzuszeniami wykonane są z dwóch blaszanych półkul, wytłoczonych dodatkowo w półowalne wypukłości. Posiadają cztery lub trzy wybrzuszenia⁷⁵. W Muzeum znajduje się jeden fragment takiego zabytku z Wierzbicy. Paciorki tego typu występowały w X i XI wieku⁷⁶.

66 Ibidem, s. 81, 82.

67 Ibidem, s. 83.

68 Ibidem, s. 84.

69 Ibidem, s. 95.

70 Ibidem, s. 96.

71 Ibidem, s. 96.

72 Ibidem, s. 97.

73 Ibidem, s. 97.

74 Ibidem, s. 98.

75 Ibidem.

76 Ibidem, s. 99.

Paciorki ażurowe składają się z dwóch półkul zbudowanych z filigranowego drucika⁷⁷. W Muzeum znajduje się jeden zabytek tego typu ze skarbu ze Szczawina Borowego. Od paciorków będących uzupełnieniem zausznic omawiany zabytek różni się wzmocnieniem otworka, wykonanym z drucianego pierścienia. Może to wskazywać, iż wchodził on w skład kolii⁷⁸. Zabytki tego typu datowane są na okres od XI do XIII wieku⁷⁹.

Paciorki rurkowane to ozdoby o bardzo prostej konstrukcji, wykonane z pasek blachy brązowej zwiniętej w rurkę⁸⁰. W kolekcji znajdują się cztery takie zabytki. Dwa pierwsze zostały znalezione w Wierzbicy, dwa kolejne w Karwowie-Orszymowicach. Paciorki rurkowane występowały przez bardzo długi okres od V/VI do XIII wieku⁸¹.

Pierścionki z drutu to ozdoby wykonane z pojedynczego drutu. Mogą być otwarte lub zamknięte⁸². W Muzeum są trzy takie pierścionki wykonane z drutu brązowego. Pierwszy pochodzi z Turowa, drugi z Blichowa z grobu II. Na druciku można zauważyć ornament w postaci delikatnych dookólnych żłobków. Trzeci nie został jednoznacznie powiązany z konkretnym stanowiskiem. Być może należy go wiązać z Rogowem. Dwa pierwsze należą do otwartych, trzeci do zamkniętych. Zabytki pojawiają się od drugiej połowy IX do początku XIV wieku⁸³.

Pierścionki skręcane z kilku drutów występują w trzech odmianach. Są skręcane z dwóch drutów, z dwóch lub trzech par drutów albo z drutu oplatanego na rdzeniu. Występują także odlewane naśladownictwa takich zabytków⁸⁴. W kolekcji odnaleźć można trzy takie zabytki należące do drugiej odmiany. Pierwszy z nich został znaleziony w Karwowie-Orszymowicach, drugi w Blichowie w grobie II (ryc. 4; 5), trzeci w Strzeszewie-Kaliskach. Ozdoby te występują od XI do początku XIII wieku⁸⁵.

Odrębną kategorię stanowią ozdoby wykonane ze szkła. W kolekcji znajduje się dziesięć szklanych paciorków. Trzy z nich należy zaliczyć do paciorków z wtopioną złotą lub srebrną folią. Pierwszy został znaleziony w Strzeszewie-Kuliskach (ryc. 4; 6), drugi zapewne w Rogowie, w grobie XI. Oba wykonano z dwóch warstw szkła: bezbarwnego oraz brązowego. Trzeci zabytek, o nieznanym miejscu pochodzenia, jest znacznie mniejszy od poprzednich. Został wykonany z dwóch warstw niebieskiego szkła, między którymi znajduje się pasek złotej lub srebrnej folii. Taka odmiana rozpowszechniła się głównie w okresie od VIII do X w., ale występowała także w XI wieku⁸⁶. Pozostałe siedem paciorków nie wyróżnia się żadnym zdobieniem. Trzy egzemplarze znalezione zostały w Rogowie w grobie XI.

77 Ibidem, s. 100.

78 Ibidem, s. 101.

79 Ibidem.

80 Ibidem, s. 102.

81 Ibidem.

82 Ibidem, s. 114.

83 Ibidem, s. 115.

84 Ibidem, s. 116, 117, 118.

85 Ibidem, s. 118.

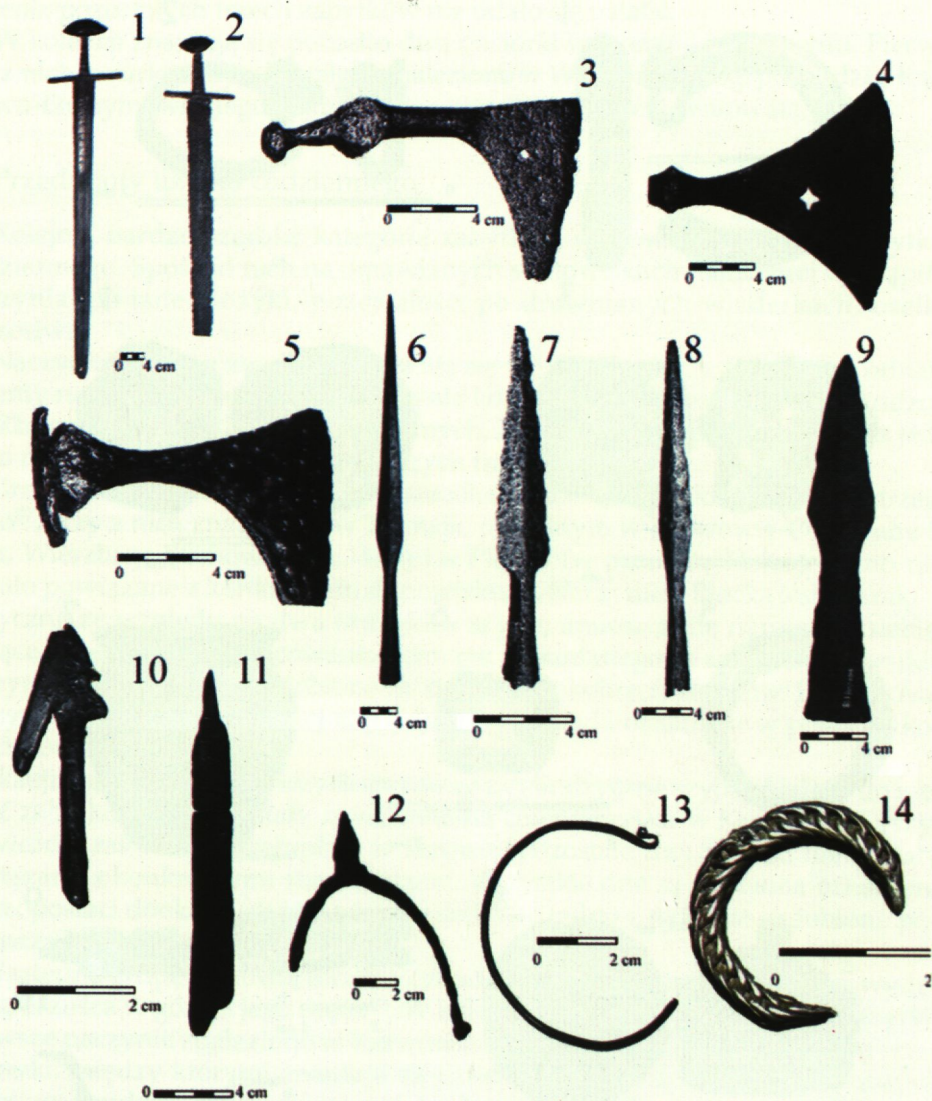
86 M. Dekówna, *Szkło w Europie wczesnośredniowiecznej*, Wrocław 1980, s. 225.

Ryc. 1. Franciszek Tarczyński (Muzeum Diecezjalne w Płocku, fot. P. Banasiewicz).

Ryc. 2. Tablica z zabytkami z Wierzbicy, gm. Dzieżążnia, sporządzona przez Tarczyńskiego (Muzeum Diecezjalne w Płocku, fot. P. Banasiewicz).

Ryc. 3. 1. miecz typ X, Płock-Winiary; 2. Miecz typ X, Winnica, gm. Brudzień Duży; 3. Czekan typ Ia, Karwowo-Orszymowice, gm. Staroźreby, cmentarzysko; 4. Topór typ II, okolice Płocka; 5. Topór typ Va, Rostkowo, gm. Staroźreby, cmentarzysko; 6. Grot włóczni typ II, Turowo, gm. Bulkowo, cmentarzysko, grób 3; 7. grot włóczni typ IV, Rostkowo, gm. Staroźreby, cmentarzysko; 8. Grot włóczni typ V, Karwowo-Orszymowice, gm. Staroźreby, cmentarzysko; 9. Grot włóczni typ IX, Turowo, gm. Bulkowo, cmentarzysko, grób 7; 10. Grot strzały typ I, Turowo, gm. Bulkowo, cmentarzysko; 11. Nóż bojowy, Bichowo, gm. Bulkowo, cmentarzysko; 12. Ostroga typ II odmiana 3, Chudzyno, gm. Drobin, cmentarzysko; 13. Kabłączek skroniowy typ III, Rogowo, gm. Bulkowo lub Karwowo-Orszymowice, gm. Staroźreby, cmentarzysko; 14. Kabłączek skroniowy typ III, Karwowo-Orszymowice, gm. Staroźreby, cmentarzysko (Muzeum Diecezjalne w Płocku, fot. P. Banasiewicz).

Ryc. 4. 1. Kabłączek skroniowy typ IIIa, Karwowo-Orszymowice, gm. Starożreby, cmentarzysko; 2. Fragment zausznicy z paciorkiem winogronowatym, wtórnie wykorzystany jako kabłączek, Wierzbica, gm. Dzierżąźnia, cmentarzysko; 3. Paciorek z guzami, Szczawin Borowy, gm. Szczawin Kościelny, skarż; 4. Paciorek owalny, Szczawin Borowy, gm. Szczawin Kościelny, skarż; 5. Pierścień, Blichowo, gm. Bulkowo, cmentarzysko, grób II; 6. Paciorek szklany ze złotą wkładką, Strzeszewo-Kaliski, gm. Starożreby, cmentarzysko; 7. Naczynie gliniane, Blichowo, gm. Bulkowo, cmentarzysko; 8. Pudełko gliniane z pokrywką, Turowo, gm. Bulkowo, cmentarzysko; 9. Fragment skórzanego, ażurowego pochewki od noża, Turowo, gm. Bulkowo, cmentarzysko, grób 13; 10. Przedmiot żelazny, Krzepocin, gm. Łęczyca, cmentarzysko (Muzeum Diecezjalne w Płocku, fot. P. Banasiewicz).

Czwarty został znaleziony luźno na wydmie w Baranowie, gm. loco. Miejsca znalezienia pozostałych trzech zabytków nie udało się ustalić.

W kolekcji znajdują się ponadto dwa paciorki wykonane z bursztynu. Pierwszy z nich, o rurkowatym kształcie, znaleziono w Wierzbicy. Drugi pochodzi z Karwowa-Orszymowic. Jego formę można określić jako pierścieniową.

Przedmioty użytku codziennego

Kolejną, bardzo szeroką kategorię zabytków stanowią przedmioty użytku codziennego. Spośród nich na omawianych stanowiskach najliczniej wystąpiły naczynia gliniane, nożyki, pozostałości po drewnianych wiaderkach, oselki i krzesiwa.

Naczynia gliniane zwykle zachowują się we fragmentach. W kolekcji odnajdujemy natomiast w większości naczynia kompletne lub nieznacznie uszkodzone. Zbiór składa się z 21 naczyń glinianych, 21 fragmentów pochodzących z jednego naczynia oraz dwóch pojedynczych fragmentów.

Grupę pierwszą stanowią formy czteroelementowe, wedle klasyfikacji Andrzeja Buko⁸⁷. Trzy z nich znaleziono w Turowie, po jednym w Karwowie-Orszymowicach, Wierzbicy, Blichowie (ryc. 4; 7) i w Płocku (w ogrodzie Holca). Jedno nie zostało powiązane z konkretnym stanowiskiem. Naczynie z Płocka jest charakterystyczne ze względu na dwa otworki w szyjce, umieszczone naprzeciw siebie, służące zapewne do zamocowania uchwyty wykonanego ze sznurka. Wszystkie naczynia w tej grupie są zdobione motywem dookólnych żłobków. Dodatkowo naczynie z Blichowa w górnej części brzuśca posiada ornament w postaci ukośnych rowków.

Kolejna grupa to formy trzelementowe z cylindryczną szyjką. Należy do niej sześć zabytków. Dwa zostały znalezione na cmentarzysku w Karwowie-Orszymowicach, zaś trzeci egzemplarz w Turowie. Pozostałe trzy zabytki nie zostały powiązane z konkretnymi stanowiskami. Wszystkie one są zdobione ornamentem w postaci dookólnych żłobków. Dodatkowo jedno z nich jest ozdobione pojedynczą linią falistą.

Następną grupę stanowią formy z cylindryczną szyjką oraz największą wydętością brzuśca w górnej jego części⁸⁸. W kolekcji znajdują się cztery takie zabytki. Pierwsze naczynie znaleziono w Karwowie-Orszymowicach. Na brzuścu są cztery rowki, między którymi znajduje się ornament w postaci ukośnych żłobków. Drugi egzemplarz, zdobiony trzema rzędami ukośnych rowków i dookólnymi żłobkami, pochodzi z Turowa. Trzeci, znaleziony w Rostkowie, ma brzusec pokryty ornamentem dookólnych żłobków z wyjątkiem najwyższej części, na której znajduje się ornament w postaci dwóch linii utworzonych z ukośnych rowków. Ostatni egzemplarz nie został powiązany z konkretnym stanowiskiem. Prawie cała jego powierzchnia pokryta jest ornamentem w postaci wyraźnie odzna-

⁸⁷ A. Buko, *Ceramika wczesnopolska, wprowadzenie do badań*, Wrocław 1990, s. 266.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 274.

czających się dookólnych żłobków. Dno jest wklęsłe, a na jego środku znajduje się wybrzuszenie.

Czwartą grupę stanowią formy zamknięte, z cylindryczną szyjką, która przechodzi w brzusiec⁸⁹. W kolekcji znajduje się jedno takie naczynie, znalezione w Karwowie-Orszymowicach. Brzusiec ma zdobiony czterema listwami plastycznymi, między którymi znajdują się pojedyncze linie faliste.

Kolejną grupę stanowią naczynia faszczowate. Charakterystyczne dla nich jest wyraźne przewężenie szyjki⁹⁰. W kolekcji znajduje się jedno naczynie, które należy tak zaklasyfikować. Zostało znalezione w Gromlicach. Prawie cały brzusiec jest zdobiony motywem dookólnych żłobków.

Ostatnie naczynie (ryc. 4; 8) nie mieści się w klasyfikacji stworzonej przez A. Buko. Jest to gliniane pudełko z pokrywką, znalezione na cmentarzysku w Turowie. Samo naczynie ma cylindryczną formę, pokrywka natomiast jest stożkowata. Na jej szczycie znajduje się uchwyt w postaci kuli. Naczynie jest zdobione nalepionymi glinianymi kuleczkami. Na pokrywce układają się one w linie tworzące krzyż równoramienny.

W kolekcji Muzeum znajduje się 59 żelaznych noży wczesnośredniowiecznych⁹¹. Niestety znaczna ich część jest bardzo źle zachowana, co uniemożliwia przeanalizowanie ich formy. Szczęśliwie wszystkie noże, z wyjątkiem dwóch, są przymocowane do tablic lub umieszczone w podpisanych torebkach, co pozwala określić miejsce ich znalezienia. Czternaście zostało znalezionych w Ośnicy, na domniemanej osadzie wczesnośredniowiecznej. Pozostałe pochodzą z cmentarzysk: 11 z Karwowa-Orszymowic, 10 z Turowa, 9 z Rogowa, 3 z Blichowa, po 2 z Cieśli i Radzanowa oraz po 1 z Wierzbicy, Główny, Zochowa, Liberadza, Gąsiorowizny i Strzeszewa-Kulisek.

Analizując formę noży należy przede wszystkim zwrócić uwagę, że wszystkie przekroje poprzeczne głowni mają trójkątny kształt. Trzpienie są zazwyczaj krótkie, prostokątne, owalne lub okrągłe w przekroju. Większość noży, których stan zachowania pozwolił na określenie ich całkowitej długości, mieści się w przedziale od 10 do 13 cm. Najdłuższy nóż, znaleziony w Karwowie-Orszymowicach, który wyróżnił się także wyjątkowo długim trzpieniem, miał 15,4 cm długości. Trzeba jednak pamiętać, że w wypadku części zabytków trzpień mógł ulec odłamaniu. Spośród noży, których stan zachowania pozwala na przeanalizowanie kształtu głowni, wychwycone zostały cztery najbardziej charakterystyczne formy. Pierwszą stanowią zabytki, których głownia jest prosta i zwęża się dopiero przy szpicu. Do drugiej zaliczyć należy noże, których głownia zwęża się na całej długości. Trzecią grupę stanowią zabytki, których ostrze jest proste, tylec natomiast jest łukowaty. Do czwartej grupy zaliczyć należy nożyki, których głownia się rozszerza, a następnie zwęża przy szpicu. Zaproponowany podział pozwala jedynie wychwycić najbardziej charakterystyczne egzemplarze, nie uwzględnia form pośrednich. Ciekawym zabytkiem jest fragment ażurowej, skórzanej pochewki

⁸⁹ Ibidem, s. 276.

⁹⁰ Ibidem, s. 282.

⁹¹ Nie zostały do nich zaliczone dwa noże bojowe opisane wyżej, w części poświęconej uzbrojeniu.

(ryc. 4; 9) znalezionej wraz z nożem w grobie nr 13 w Turowie. Jest to pasek skóry ozdobiony ażurowym ornamentem w postaci rzędu rombów.

W grobach składane były także drewniane, klepkowe wiaderka, po których pozostały trzy grupy żelaznych przedmiotów: obręcze, kabłąki oraz zaczepy. Wszystkie, poza dwoma zaczepami, których miejsca znalezienia nie udało się ustalić, pochodzą z cmentarzysk. Trzeba też zauważyć, że zabytki te przez ponad sto lat od znalezienia uległy silnej destrukcji. Część całych obręczy rozpadła się na fragmenty.

Obecnie w kolekcji znajduje się osiem fragmentów obręczy znalezionych w Turowie, dwie całe oraz jeden fragment w Blichowie, jedna cała oraz pięć fragmentów w Wierzbicy, jedna cała oraz dwa fragmenty w Strzeszewie-Kuliskach, dwie całe w Karwowie-Orszymowicach oraz jeden fragment w Głównie. Wszystkie one są trójkątne w przekroju poprzecznym. Mają rozmaite średnice (od 27,4 do 9,9 cm).

W Muzeum znajduje się jedenaście kabłąków. Wszystkie wykonano z kwadratowego w przekroju pręta. Podzielić je można na wykonane z pręta prostego oraz skręcanego wokół własnej osi. Do pierwszej grupy należy 8 zabytków: 3 z Turowa, 2 z Karwowa-Orszymowic, po 1 z Główna, Wierzbicy i Blichowa. Do drugiej grupy należą trzy zabytki: 2 z Turowa i 1 z Karwowa-Orszymowic.

Ostatni rodzaj zabytków stanowiących pozostałości wiaderka to zaczepy. W kolekcji znajduje się jedenaście luźnych zaczepów oraz trzy przytwierdzone do kabłąków. Pierwszą grupę stanowią zaczepy w formie płytki. Jest ich sześć: 2 z Turowa i Karwowa-Orszymowic i 1 z Główny. Miejsca znalezienia ostatniego nie udało się ustalić. Do drugiej grupy należą zaczepy wykonane z kwadratowego w przekroju pręta uformowanego w kształt litery U, z wywiniętymi końcami. W kolekcji znajduje się ich osiem: 7 znaleziono w Turowie, ósmy natomiast nie został powiązany z konkretnym stanowiskiem.

W kolekcji znajdują się cztery krzesiwa. Trzy z nich należą do form dwukabłąkowych: jedno znaleziono w Turowie, drugie w Karwowie-Orszymowicach, trzecie na osadzie w Płocku-Ośnicy. Fragmenty czwartego krzesiwa znaleziono w Głównie, wskazują, iż była to forma ogniwkowa.

W Muzeum znajdują się jeszcze pojedyncze przedmioty żelazne, które nie mogą być zaliczone do żadnej z powyższych kategorii. Dwa pierwsze to dłutka znaleziona na osadzie w Ośnicy. Tutaj znaleziono inny ciekawy zabytek – żelazne szydło o czworokątnym przekroju. Uwagę zwraca także żelazna klamra od pasa znaleziona na cmentarzysku w Głównie. Jej ramka ma kształt półkolisty. Kolec nie zachował się. Następny ciekawy zabytek został opisany przez Rutkowskiego jako „okucie od kosztura”⁹². Jest to obręcz żelazna, wewnątrz której znajdują się zespolone rdzą podłużne przedmioty żelazne. Na podstawie rysunku zauważyć można, że do jednego z nich pierwotnie przyczepione było kółko, które zachowało się oddzielnie. Kolejnym interesującym przedmiotem jest żelazna szpila zakończona kółkiem, odkryta w skórzanej pochewce z brązowym okuciem.

⁹² L. Rutkowski, *Cmentarzyska...*, op. cit., s. 40.

Znaleziona została w Karwowie-Orszymowicach. Obecnie zachował się tylko jej fragment. Stosunkowo dobrze natomiast zachowała się skórzana pochewka, w której szpila się znajdowała. Wykonano ją ze złożonego na pół kawałka skóry, którego brzegi zostały połączone brązowymi nitami. Z jednej strony pochewki przytwierdzona została brązowa blaszka ozdobiona dwoma liniami, biegnącymi po jej brzegach, utworzonymi z wybitych punkcików. Następnym zabytkiem to znaleziony w Głównie żelazny półkosek. Ostatni przedmiot, o którym należy wspomnieć, został znaleziony w grobie, w miejscowości Krzepocin (ryc. 4; 10). Jest to podwójnie wygięty pręt żelazny, na którego jednym końcu znajduje się uszko. Do uszka przymocowane jest brązowe kółko łączące się z drugim żelaznym kółkiem, nieco większym, do którego przymocowane są luźno dwa brązowe zaczepy. Forma przedmiotu sugeruje, że mógł on być używany jako skobelek do zamykania drzwi (?).

Z innych przedmiotów codziennego użytku należy wymienić przęśliki (gliniane lub kamienne) służące do obciążenia przęślicy. Jest ich siedem, w tym cztery wykonane z gliny. Pierwszy znaleziono w Rogowie, miejsca znalezienia trzech pozostałych nie udało się ustalić. Dwa z nich mogą pochodzić z Drohiczyzna, jeden z Dobrej⁹³. Trzy z nich, w tym zabytek z Rogowa, mają dwustożkowy kształt. Kolejne dwa przęśliki zostały wykonane z różowego łupku owruckiego. Pierwszy został luźno znaleziony w Niszczycach, drugi nie został powiązany z konkretnym stanowiskiem. Oba są zdecydowanie mniejsze od tych wykonanych z gliny. Ostatni przęślik został wykonany z czarnego kamienia. Ma dwustożkowy kształt. Nie udało się go powiązać z konkretnym stanowiskiem.

W kolekcji Muzeum znajduje się także dziewięć oselek. Wszystkie, z wyjątkiem jednej, której miejsce znalezienia nie jest znane, zostały odkryte na cmentarzyskach: 3 – w Karwowie-Orszymowicach, 2 – w Liberadzu, po jednej – w Strzeszewie-Kuliskach, Rogowie i Blichowie. Mają one okrągły otworek z jednej strony, służący do zawieszania przy pasku. Różnią się między sobą kształtem zakończeń, które są owalne lub płaskie. Mają długość od około 5 do 8 cm, wyjątek stanowi zabytek z Blichowa o długości 13,3 cm.

Zabytki wczesnośredniowieczne pochodzące z kolekcji Tarczyńskiego stanowią niewątpliwie ciekawy, choć trudny do wykorzystania zbiór. Artykuł niniejszy jest jedynie krótką ich prezentacją.

Na zakończenie pragnę podziękować pracownikom Muzeum Diecezjalnego w Płocku, zwłaszcza dyrektorowi, ks. kanonikowi Bronisławowi Gwiaździe, bez którego życzliwości praca nie mogłaby powstać.

⁹³ T. Kowalewski, *Spis...*, op. cit., s. 5, 30.